

PROGRAM “MLADI PREDUZETNICI” CRNA GORA

Mr Srdjan Obradović, Centar za stručno obrazovanje Crne Gore,
Vaka Đurovića b.b. ,81000 Podgorica, Crna Gora
T + 382 20 664785 | F + 382 20 664713
M. +382 69 371637
E-mail: srdjan.obradovic@cso.gov.me

Ms Sandra Brkanović, Centar za stručno obrazovanje Crne Gore,
Vaka Đurovića b.b. ,81000 Podgorica, Crna Gora
T + 382 20 664785 | F + 382 20 664713
M. +382 69 371632
E-mail:sandra.brkanovic@cso.gov.me

Mr Ljubiša Pejović, Lux Development – Projekat MNE /011
Vaka Đurovića b.b. ,81000 Podgorica, Crna Gora
T +382 (0)20 664 572 | F +382 (0)20 664 571
M +382 (0)69 124 335 | S ljubisa.luxdev.mne
E-mail: ljubisa.pejovic@luxdev.lu

Abstract

“Young Entrepreneurs” Programme In Montenegro has been intended for all students and teachers of secondary vocational and mixed schools who study Entrepreneurship subject. The Programme is created as a result of the analysis of European best practice and as such, it represents a novelty in Montenegro comparing to the existing manner of learning, i.e. it represents active participation of both students and teachers along with the involvement of entrepreneurs in teaching process.

The Program was developed by the Centre for Vocational Education, Montenegrin Ministry of Education and Sports and Project MNE/011 so that students in secondary vocational and mixed schools, who study Entrepreneurship subject, may develop “entrepreneurial way of thinking”, attain practical knowledge and skills on initiating and creating their own business, which could be of a great value in further planning of life and career.

Key Words: Young Entrepreneurs” Programme,VET schools in Montenegro,European best practice,

1. Uvod

Sistemski razvoj i promocija preduzetničkog učenja u obrazovnom sistemu Crne Gore, započeti su 2002. godine i teku paralelno sa reformom obrazovanja. Dinamika i intenzitet ovih aktivnosti su u skladu sa strateškim odrednicama reforme obrazovanja. Sadržaj aktivnosti je osmišljen tako da prati savremene trendove u oblasti preduzetničkog učenja kao jedne od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, utemeljenih na smjernicama i preporukama ključnih evropskih i crnogorskih dokumenata. Najvažniji dokument iz oblasti preduzetničkog učenja je Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013. Godine. Opšti cilj Strategije za cjeloživotno preduzetničko učenje je razvoj preduzetničkog duha kroz ubrzano ostvarivanje napretka u promovisanju preduzetničkog načina razmišljanja u društvu, na sistemski način i uz efektivne akcije. Program "Mladi preduzetnici", upravo je nastao kao rezultat analize najbolje evropske prakse i kao takav predstavlja novinu u odnosu na dosadašnji način učenja tj. predstavlja aktivno učešće učenika i nastavnika uz uključivanje preduzetnika u nastavni proces i kao takav u potpunosti je saglasnosti sa najvažnijim nacionalnim i evropskim dokumentima iz oblasti preduzetničkog učenja.¹

U novim, reformisanim obrazovnim programima srednjeg stručnog obrazovanja, uveden je predmet Preduzetništvo u sva područja rada kao obavezni ili kao izborni stručno-teorijski predmet. Predmet je zastupljen sa godišnjim fondom od 72 časa (za četvorogodišnje programe i pojedine trogodišnje programe) ili 36 časova (za pojedine trogodišnje programe).

U toku razvoja i sprovođenja preduzetničkog učenja u srednjim stručnim školama, uspostavljena je saradnja sa brojnim međunarodnim organizacijama i projektima koji su se realizovali u Crnoj Gori i to:

- Projekat "ECO NET" – KulturKontakt Austrija
- Projekat "Junior Achievement"
- Projekat "Reforma stručnog obrazovanja u pravcu unapređenja zapošljavanja" – GTZ Njemačka
- Projekat "Učeničko Preduzeće" – BIP Norveška
- Program "Mladi preduzetnici" – MNE/011 Luksemburg

Program "Mladi preduzetnici" koji se realizuje u okviru predmeta Preduzetništvo, razvijen je u saradnji Centra za stručno obrazovanje, Ministarstva prosvjete Crne Gore i Projekta MNE/011, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, Direkcije za razvoj malih i srednjih preduzeća, nastavnika iz srednjih stručnih i mješovitih škola i preduzetnika, sa ciljem da se kod učenika u srednjim stručnim školama koji izučavaju predmet Preduzetništvo razvije "preduzetnički način razmišljanja" i steknu praktična znanja i vještine o pokretanju i kreiranju sopstvenog biznisa koja mogu biti dragocjena u daljem planiranju života i poslovne karijere. U okviru programa, ostvarena je saradnja sa socijalnim partnerima na nacionalnom nivou: Privrednom komorom, Direkcijom za mala i srednja preduzeća, Unijom poslodavaca, Zavodom za zapošljavanje, Alter modus-om, CKB-om, Erste bankom, Ekonomski fakultetom, Univerzitetom "Donja Gorica", Biznis inkubatorom "Inventivnost" i dr.

Implementacija programa "Mladi preduzetnici", u okviru predmeta Preduzetništvo, započeta je školske 2012-2013. godine u 80% srednjih stručnih škola, od ukupno 37 u Crnoj Gori, čime je obuhvaćeno 7546 učenika u tim školama².

---

¹ Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2008-2013. godines

² Izvještaj Ministarstva prosvjete Crne Gore 2012-2013

U okviru programa, izvršena je obuka nastavnika koji realizuju nastavu iz ovog predmeta, direktora škola, mentora – preduzetnika i urađeni su priručnici za učenike i nastavnike. Obuka nastavnika, direktora i mentora – preduzetnika, realizovana je u saradnji sa trenerima iz Obrazovne grupe “Zrinski” iz Zagreba.

Ciljevi nastave nastavnog predmeta Preduzetništvo su:

- Upoznavanje sa pojmovima iz preduzetništva i razvijanje svijesti o njegovom znača;
- Upoznavanje sa pojmom ideje, izvorima i tehnikama za pronalaženje biznis ideje, osposobljavanje za timski rad i razvijanje inicijativnosti;
- Prepoznavanje poslovne šanse i razvijanje logičkog mišljenja i sposobnosti za pravilno zaključivanje;
- Procjena biznis ideje korišćenjem SWOT analize i razvijanje analitičkog mišljenja;
- Definisane vizije, misije, postavljanje poslovnih ciljeva i razvijanje vještine planiranja;
- Upoznavanje sa strukturom biznis plana, postupkom istraživanja tržišta, izrada biznis plana i razvijanje organizacionih sposobnosti;
- Osposobljavanje za prezentovanje biznis plana i razvijanje prezentacijskih vještina;
- Upoznavanje sa oblicima obavljanja privrednih djelatnosti;
- Osposobljavanje za kreiranje vizuelnog identiteta privrednog društva i razvijanje kreativnih sposobnosti;
- Upoznavanje sa postupkom registracije privrednog društva;
- Upoznavanje sa postupkom prijema radnika u radni odnos;
- Razvijanje svijesti o pravilima ponašanja u poslovnom okruženju i njihova primjena;
- Osposobljavanje za organizovanje i vođenje poslovnog sastanka i razvijanje komunikacijskih vještina;
- Osposobljavanje za promovisanje privrednog društva, proizvoda/usluge.

2. Struktura nastavnog predmeta Preduzetništvo

Nastavni predmet Preduzetništvo na početku obuhvata osnove i istoriju preduzetništva, kao i važne karakteristike uspješnih preduzetnika. Poseban akcenat sa primjerima iz stvarnog života stavljen je na proces razvoja od biznis ideje do poslovne prilike, kao i izradu biznis plana, na osnovu kojeg se procjenjuje finansijska isplativost poslovnog poduhvata.

U okviru predmeta, učenici se upoznaju sa tehnikama uspješne prezentacije kako bi razvili prezentacijske vještine i stavove prilikom predstavljanja biznis ideje i biznis plana.

Nastavni predmet predviđa da se na početku školske godine formiraju grupe do pet učenika koji će zajedno raditi i razvijati biznis ideju i biznis plan. Učenici će, uz asistenciju nastavnika i mentora - preduzetnika, birati najbolju biznis ideju po kojoj će raditi biznis plan. U pojedinim fazama rada, času će prisustvovati mentori – preduzetnici iz lokalne zajednice, sa kojima će učenici moći da razgovaraju o njihovim iskustvima u započinjanju sopstvenog biznisa. Kao mentori biće angažovani uspješni lokalni preduzetnici, koji će svojim znanjem i iskustvom pomoći učenicima u sticanju preduzetničkih znanja i vještina. Planirano je da mentori – lokalni preduzetnici, jednom mjesечно posjećuju časove iz ovog nastavnog predmeta, što bi bila prilika za razmjenu znanja i iskustava. Mentori – lokalni preduzetnici će prethodno proći i odgovarajuću obuku kako bi na adekvatan način dali odgovore na pitanja učenika.

Tokom izrade biznis plana, predviđeno je da učenici u radnim sveskama opisuju svaki korak svog rada od dolaska do ideje do finalne verzije biznis plana, čija je struktura predviđena u priručnicima za nastavnike i učenike. Kroz ovaj predmet učenici će učiti kako da postavite strateške ciljeve, da definišu misiju, viziju, urade swot analizu, kako da kreiraju vizuelni identitet i promovišu preduzeće., kao i kako da organizuju poslovne sastanke i izvrše prijem radnika u radni odnos.

Program “Mladi preduzetnici” koncipiran je tako da prati najvažnija nacionalna i međunarodna dokumenta, vezana za preduzetničko učenje 3,4 .

U okviru programa “Mladi preduzetnici”, u posljednjem kvartalu školske godine, predviđeno je da se organizuju školsko i nacionalno takmičenje za najbolji Biznis plan.

3. Takmičenje za najbolji biznis plan

Cilj organizovanja takmičenja je da se provjeri kako su učenici savladali nastavnu materiju iz predmeta Preduzetništvo i da se podstaknu na timski rad, kreativnost, inovativnost i razvijanje prezentacijskih vještina. Takmičenje je prilika da se učenici upoznaju sa realnim okruženjem u vezi sa ocjenom biznis ideje i njene primjene u praksi.

Takmičenje se realizuje u dvije faze:Školsko i Nacionalno takmičenje.

---

3 Oslo agenda za preduzetničko obrazovanje (2006)

4 Evropski okvir za ključne kompetencije za cjeloživotno učenje (2006)

3.1. Školsko takmičenje - prva faza

Programom "Mladi preduzetnici" predviđeni su način organizovanja školskog takmičenja, struktura i sadržaj biznis plana, kriterijumi za ocjenjivanje, smjernice za ocjenjivanje na takmičenju. Prije organizovanja takmičenja svi učesnici se upoznaju sa ovim detaljima. Tročlani žiri za izbor najboljeg biznis plana čine predstavnici lokalne zajednice, škole i preduzetnika. Na nivou svake škole bira se tim sa najboljim biznis planom, koji će učestvovati na nacionalnom takmičenju.

3.2. Nacionalno takmičenje - druga faza

U drugoj fazi takmičenja, učestvuju izabrani timovi učenika sa najboljim biznis planom iz svih škola. Učenici prezentuju svoje biznis planove pred petočlanim žirijem, sastavljenog od preduzetnika, predstavnika Privredne komore, Unije poslodavaca, Ekonomskog fakulteta, Biznis inkubatora i banke. Maksimalno vrijeme za svaku prezentaciju je 10 minuta. Žiri ima mogućnost da postavlja pitanja timovima nakon svake prezentacije (maksimalno 5 minuta). Odgovori na pitanja mogu trajati najviše 5 minuta. Prilikom prezentovanja, timovi imaju pravo da koriste tehnička pomagala koja im organizatori stave na raspolaganje (računar, projektor, flipchart), rezultate anketa, upitnika, istraživanja i dr. Članovi tima se dogovaraju ko će da prezentuje biznis plan (to može da bude jedan član, više njih ili svi članovi tima). Prezentacija može biti pripremljena u Power Pointu ili može biti prezentovana samo usmeno. Timovima se sugeriše da prezentaciju pripreme tako da imaju mjeru poslovno-profesionalnog pristupa, a preporučuje se i što veća inovativnost, kreativnost i raznovrsnost u tehnikama i načinima prezentacije. Timovima se sugeriše da budu odjeveni u skladu sa poslovnim kodeksom.

Nakon toga članovi žirija većinom glasova, donose odluku o izboru tri najbolja biznis plana u skladu sa smjernicama za ocjenjivanje.

Ceremonija uručivanja nagrada je finalni događaj programa, završne faze takmičenja.

4. Priručnici za učenike i nastavnike

U cilju kvalitetnije realicije sadržaja iz nastavnog predmeta Preduzetništvo urađeni su priručnici za učenike i nastavnike.

Priručnik za učenike predstavlja praktičan vodič kroz proces preduzetništva i pomaže da se jednog dana uspješno započne biznis. Kreiran je kao korak - po - korak, redom su obrađena pitanja sa kojima se budući preduzetnici mogu suočiti prilikom pokretanja sopstvenog biznisa.

U priručniku za nastavnike se nalaze preporuke za izvođenje nastave a svaki će nastavnik izabrati strategiju i nastavne metode koje najviše odgovaraju njegovim učenicima i uslovima u kojima radi. Predviđeno je da nastavnici koji izvode nastavu iz ovih nastavnog predmeta saraduju sa

5. Zaključak

Program “Mladi preduzetnici” je uspješno doprinio daljem razvoju preduzetničkog učenja u srednjem stručnom obrazovanju Crne Gore, što je pokazala i evaluacija programa. Nakon pilotiranja programa školske 2012-2013. godine, urađeno je istraživanje na uzorku od 500 učenika i 15 nastavnika u šest srednjih stručnih škola u kojima se realizuje program. Istraživanje⁵ je pokazalo da čak 80% učenika koji su pohađali nastavni predmet Preduzetništvo želi nakon školovanja da započne sopstveni biznis. Takodje, 98% ispitanih učenika, kao i 100% nastavnika, ocijenilo je program izuzetno korisnim za dalju karijeru.⁶ Poredjenja radi, prije uvođenja ovog programa u srednje stručne škole, istraživanje koje je urađeno na uzorku od 350 učenika, pokazalo je da je samo 2% ispitanika izrazilo želju da se bavi sopstvenim biznisom nakon završetka školovanja.

U narednom periodu radiće se na boljem povezivanju škola sa lokalnom zajednicom, preduzetnicima kao i drugim institucijama koje bi doprijele daljem razvoju preduzetničkog učenja na svim nivoima obrazovanja u Crnoj Gori.

---

5 Istraživanje impemenacije programa Mladi preduzetnici 2013.

6 Istraživanje Centra za razvoj preduzetničkog učenja u Crnoj Gori 2012.

Literatura:

- Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje (2008-2013)
- Izvještaj Ministarstva prosvjete Crne Gore (2012-2013)
- Oslo agenda za preduzetničko obrazovanje (2006)
- Evropski okvir za ključne kompetencije za cjeloživotno učenje (2006)
- Istraživanje impemenatcije programa Mladi preduzetnici (2013)
- Istraživanje Centra za razvoj preduzetničkog učenja u Crnoj Gori (2012)